

Cabaj, Jarosław

Zjazdy międzyzaborowe polskich środowisk naukowych i społeczno-zawodowych w latach 1869-1914. Cz. 2

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 50/1, 51-78

2005

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Jarosław Cabaj
Akademia Podlaska
Siedlce

ZJAZDY MIĘDZYZABOROWE POLSKICH ŚRODOWISK NAUKOWYCH I SPOŁECZNO-ZAWODOWYCH W LATACH 1869–1914. CZĘŚĆ II

Zjazdy międzyzaborowe polskich środowisk społeczno-zawodowych stały się w latach 1869–1914 ważnym forum współpracy i wymiany myśli naukowej. Poza przyrodnikami i lekarzami¹ cykliczne spotkania organizowali m. in. technicy, prawnicy i ekonomiści, historycy.

1. ZJAZDY TECHNIKÓW

Pierwsza inicjatywa zwołania zjazdu techników polskich pojawiła się w 1877 r. na łamach lwowskiego czasopisma „Dźwignia”, będącego organem Towarzystwa Ukończonych Techników (dalej TUT). Zarząd TUT ofiarował swoje pośrednictwo w sprawach organizacji. Podjął też rozmowy sondażowe ze środowiskiem warszawskich techników i Towarzystwem Technicznym Krakowskim (dalej TTK). Z obydwu ośrodków uzyskano akceptację dla inicjatywy i gotowość udziału w projektowanym zjeździe². Jednakże z nieznanymi bliżej przyczyn projekt wysunięty przez redakcję „Dźwigni” nie doczekał się realizacji.

Inicjatywa zorganizowania zjazdu techników polskich pojawiła się na nowo z początkiem lat 80., najpierw w kręgu Towarzystwa Politechnicznego we Lwowie, a później Towarzystwa Technicznego Krakowskiego. Ostatecznie członkowie

drugiego z wymienionych doprowadzili do zorganizowania I Zjazdu Techników Polskich w dniach 8–10 września 1882 r. w Krakowie. Zainteresowanie kontaktami międzyzaborowymi wykazywało też środowisko warszawskie³.

Na działania organizatorów zjazdu krakowskiego miały wpływ zarówno analiza dorobku spotkań środowisk naukowych i zawodowych w różnych krajach europejskich, jak również polskich lekarzy i przyrodników. Potwierdza to opinia Mieczysława Dąbrowskiego, odpowiedzialnego z ramienia TTK za opracowanie „pamiętnika zjazdu”⁴.

Ogółem do 1914 r. odbyło się sześć zwyczajnych zjazdów techników. Podstawowe informacje o uczestnikach zawiera tabela 1.

TABELA 1. Uczestnicy zjazdów techników polskich

Nr	Miejsce zjazdu	Uczestnicy:				
		Ogółem	Austro-Węgry	Rosja	Niemcy	Inne
I.*	Kraków	311	150	120	30	11
II.*	Lwów	203	185	7	11	0
III.*	Lwów	438	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.
IV.*	Kraków	350	210	130	10	0
V.**	Lwów	448	384	38	9	17
VI.***	Kraków	557	387	161	8	1

* Za B. K a l a b i ń s k i : *Zjazdy techników polskich w latach 1882–1917*. „Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej”, 1963 z. 4 s. 39.

** Obliczenia własne w oparciu o *Pamiętnik V Zjazdu Techników Polskich we Lwowie w roku 1910*. Lwów 1911, s. XXX–XXXI.

*** Obliczenia własne w oparciu o *Pamiętnik VI-ego Zjazdu Techników Polskich od 11-ego do 15-ego września 1912 r. w Krakowie*. Kraków 1917, s. 337–343.

Dane zamieszczone w tabeli mają, w przypadku zjazdów od I do IV, charakter orientacyjny. Autor wykorzystał ustalenia Bolesława Kalabińskiego. Ten ostatni w swojej pracy pochodzącej z 1963 r. nie podał źródeł, z których korzystał zestawiając statystykę zjazdów. Obliczenia Kalabińskiego budzą zastrzeżenia zwłaszcza w odniesieniu do danych z pierwszego spotkania techników w 1882 r. W spisie uczestników, zamieszczonym w *Pamiętniku Pierwszego Zjazdu Techników Polskich w Krakowie w dniach 8, 9, 10 września 1882 r. odbytego*, spośród wykazanych 311 nie podano miejsca stałego zamieszkania 89 osób. Większość z tej grupy została wykazana z podaniem inicjałów imion i nazwisk. Prawdopodobnie byli to uczestnicy pochodzący z terenu zaboru rosyjskiego, obawiający się represji ze strony władz.

Pełne dane o uczestnictwie zachowały się ze zjazdów V i VI. W pamiętnikach wydanych po ich zakończeniu znajdują się imienne spisy uczestników. W materiałach z V zjazdu nie podano miejsca zamieszkania tylko 16 uczestników. W tabeli zostali oni doliczeni w rubryce „Inne”.

Wszystkie zjazdy techników odbyły się w dwóch ośrodkach galicyjskich – Krakowie i Lwowie. Uczestniczyło w nich od 203 do 557 osób. Największą grupę stanowili poddani austriacy. Ich udział w ogólnej liczbie uczestników wyniósł w większości zjazdów ponad 50%, a na II z nich 90%. Drugą pod względem liczebności reprezentację miał na spotkaniach techników zabór rosyjski. Jednak w przypadku zjazdów II i V liczba uczestników stamtąd była niewielka (7 i 38 osób). Symboliczny był udział w zjazdach uczestników z zaboru pruskiego.

W zjazdach techników dostrzegamy analogiczną do spotkań lekarzy i przyrodników prawidłowość, iż większość uczestników pochodziła z ośrodka organizującego spotkanie. Tak np. w V Zjeździe Techników Polskich we Lwowie w 1910 r. gospodarze stanowili ponad 50% ogółu uczestników (254 na 448). Znacznie mniejsze reprezentacje miały inne miasta (Kraków – 44 osoby, Warszawa – 23)⁵. Z kolei na VI zjeździe na łączną liczbę 557 uczestników z Krakowa było 218 osób. Znacznie mniejsze reprezentacje przybyły z innych ośrodków. I tak, że Lwowa uczestniczyło w zjeździe 78 osób, z Warszawy – 63, Łodzi – 20, Sosnowca 15, Sanoka – 8, Zawiercia i Rzeszowa – po 7, Drohobycz, Stanisławowa, Kalisza i Dąbrowy Górniczej – po 6, oraz z Częstochowy, Stryja i Poznania – po 6⁶.

W organizacji zjazdów techników dostrzegamy ich rozwój i zmiany struktury. Wzrastała liczba wystąpień od 8 na pierwszym do 73 na szóstym. Na I zjeździe w 1882 r. obrady odbywały się na posiedzeniach ogólnych bez podziału na sekcje. Zmiany w tym zakresie nastąpiły już na następnym spotkaniu techników. Pojawiły się wówczas cztery sekcje. Ich liczba wzrosła do dziewięciu na V zjeździe w 1910 r.

Kolejne spotkanie międzyzaborowe techników w 1912 r. zostało zorganizowane i przeprowadzone jako zespół autonomicznych zjazdów zawodowych. Zdecydowała o tym Delegacja Stała V Zjazdu Techników Polskich na swoim posiedzeniu w Krakowie w dniu 8 stycznia 1912 r. Chcąc przyciągnąć do swoich spotkań środowisko górników i hutników (odbyli dwa oddzielne zjazdy), elektrotechników (zorganizowali swój oddzielny zjazd w 1903 r.) oraz architektów (planowali zorganizowanie I zjazdu), zaproponowano przekształcenie dotychczasowych sekcji w „autonomiczne zjazdy zawodowe”. Pozostawiona została jako wspólna sekcja ogólna, do której zostali zaliczeni wszyscy uczestnicy. Miała ona zajmować się problematyką: statusu społecznego techników, szkolnictwa i przemysłu rodzimego. Na posiedzeniu komitetu organizacyjnego VI Zjazdu Techników Polskich, które odbyło się w Krakowie 1 marca 1912 r., dokonano wyboru składu osobowego komitetów zjazdów zawodowych i sekcji ogólnej⁷. Zgodnie z przyjętymi ustaleniami w ramach VI Zjazdu Techników Polskich w Krakowie w dniach 11–15 września 1912 r., odbyły się: I Zjazd Techników Komunikacji Lądowej z dwoma sekcjami – dróg i dróg żelaznych, II Zjazd Techników Budowli Wodnych, III Zjazd Techników Budowy i Higieny Miast, IV Zjazd Techników Mechaników, V Zjazd Techników Architektów i Budowniczych, VI Zjazd Techników Chemików z sekcją gazowniczą, VII Zjazd

Elektrotechników i VIII Zjazd Techników Górników, Hutników i Techników Wiertniczych⁸. Numery kolejne zjazdów zawodowych wynikają z ilości występowania poszczególnych sekcji na poprzednich spotkaniach techników. W przypadku górników i hutników oraz elektroników zostały dodane oddzielnie zjazdy odbywane przez te środowiska.

W składach prezydiów zjazdów odzwierciedla się ich trójzaborowy charakter. Zasiadali w nich bowiem przedstawiciele środowisk galicyjskich, królewskich, jak również mający symboliczną reprezentację technicy z Poznania. Wzorem zjazdów lekarskich również technicy od 1910 r. wprowadzili honorową prezesurę, którą były wyróżniane osoby zasłużone dla organizacji spotkań międzyzaborowych.

Na bazie doświadczeń zjazdów techników były organizowane spotkania przemysłowców, elektrotechników oraz górników i hutników. Jedyny zjazd pierwszego z wymienionych środowisk zawodowych odbył się w 1901 r. Inicjatywa jego zwołania zrodziła się podczas obrad sekcji przemysłowej IV Zjazdu Techników Polskich w 1899 r. w Krakowie. W tej sprawie została wówczas podjęta specjalna uchwała⁹. Prace przygotowawcze do zjazdu prowadziła Stała Delegacja IV Zjazdu Techników Polskich na czele z Ignacym Drewnowskim, inspektorem kolejowym ze Lwowa. Z inspiracji wspomnianej Delegacji powstały dwa komitety organizacyjne (lwowski i krakowski)¹⁰. Celem Zjazdu Przemysłowców Polskich w Krakowie, według założeń organizatorów, było przede wszystkim zajęcie się problematyką rozwoju przemysłowego Galicji jako głównego warunku „odrodzenia ekonomiczno-kulturalnego-politycznego”¹¹.

W zjeździe przemysłowców wzięło udział 263 uczestników i kilkadziesiąt osób towarzyszących (rodziny). Wśród tych pierwszych największą reprezentację miał zabór austriacki (221 osób), następnie pruski (25) i rosyjski (17). Spośród mieszkańców miast najliczniejszą grupę stanowili lwowianie (82 osoby) i krakowianie (70). Z większych delegacji można wymienić mieszkańców Poznania (11 osób) i Warszawy (8)¹².

Pracami zjazdu przemysłowców kierował Andrzej Potocki (prezes). Wiceprezesami zostali: Jan Götz-Okocimski z Okocimia, Henryk Kolischer ze Lwowa, Kazimierz Obrębowicz z Warszawy i Ludwik Frankiewicz z Poznania¹³.

Obrady I zjazdu przemysłowców odbywały się na trzech posiedzeniach ogólnych i w pięciu sekcjach (ogólno-przemysłowej, ekonomiczno-handlowej, przemysłowo-technologicznej, przemysłowo-rolniczej i artykułów żywnościowych, górniczej).

Nieznane bliżej są okoliczności zwołania oddzielnych zjazdów elektrotechników oraz górników i hutników. O „secesji” tych dwóch grup zawodowych ze środowiska techników zadecydowały zapewne trudności Stałej Delegacji IV Zjazdu Techników Polskich ze zorganizowaniem kolejnego spotkania. W tej sytuacji mniejsze, bardziej mobilne organizacje zawodowe elektrotechników oraz górników i hutników odbyły własne zjazdy.

Zjazd elektrotechników odbył się w Warszawie w dniach 1–3 października 1903 r. Miał on charakter nieoficjalny. Oficjalna nazwa spotkania brzmiała: „ogólne posiedzenie członków Delegacji Elektrotechnicznej przy współudziale zaproszonych gości”. W zjeździe elektrotechników wzięły udział 42 osoby z trzech zaborów. Wygłoszono na nim 7 referatów¹⁴.

Obszerniejsze programy i znacznie większą liczbę uczestników niż elektrotechników miały zjazdy górników i hutników. Ogółem odbyły się dwa spotkania międzyzaborowe tej grupy zawodowej, pierwsze pod nazwą I Zjazd Górników Polskich, drugi – II Zjazd Górników i Hutników Polskich. Do 1906 r. problematyka z zakresu przemysłu górniczego – jak już wskazano – była obecna w ramach odrębnej sekcji zjazdów techników polskich. W *Pamiętniku I-go Zjazdu Polskich Górników w Krakowie* jego autorzy nadmienili, iż inicjatywa zwołania zjazdu pojawiła się w październiku 1905 r. w czasie przypadkowego spotkania inżynierów-górników. Nie podano jednak miejsca spotkania ani osób w nim uczestniczących. W skład powołanego wówczas komitetu organizacyjnego „pierwszego ogólnego zjazdu polskich górników i hutników” weszli: Józef Bocheński z Krakowa, Julian Fabiański z Borysławia, Antoni Schimitzek z Sierszy, Leon Syroczyński ze Lwowa i Edward Windakiewicz z Wieliczki. Następnie do pracy w komitecie zostali zaproszeni reprezentanci Królestwa Polskiego i środowisk polskich w Rosji. Wśród nich znaleźli się: Felicjan Gadomski i Mieczysław Grabiński z Dąbrowy Górniczej, Hieronim Kondratowicz z Sosnowca, Stanisław Kontkiewicz z Warszawy, Karol Miłkowski z Charkowa, Konstanty Broel-Plater z Chlebowisk, Kazimierz Srokowski z Dąbrowy Górniczej i Julian Strassburger z Niemiec. *Spiritus movens* przygotowań był Adam Łukasiewicz¹⁵.

TABELA 2. Międzyzaborowe zjazdy górników i hutników

Lp.	Miejsce i czas trwania zjazdu	Uczestnicy				
		Ogółem	Rosja	Austro-Węgry	Niemcy	Inne
I.	Kraków, 4-7 października 1906 r.	259	66 (w tym z Królestwa – 56)	180 (w tym z Galicji i Śląska Cieszyńskiego – 176)	1 (z Poznań- skiego)	2
II.	Lwów, 24-26 września 1910 r.	221	39	171	0	1

Zestawienie tabeli własne w oparciu o publikowane materiały pozjazdowe.

W zjazdach górników i hutników wzięło udział w pierwszym – 259 osób i 221 w drugim. Tradycyjnie najliczniejszą reprezentację miał zabór austriacki. Jego udział w ogólnej liczbie uczestników znacznie przekroczył 50%. Poza Galicją i innymi krajami monarchii habsburskiej znaczącą liczebnie reprezentację miał jedynie zabór rosyjski, odpowiednio 66 i 39 osób. Z państwa niemieckiego tylko

na pierwszym ze spotkań górników i hutników przybył jedynie Wacław Brzeski z Poznania.

Spośród ośrodków miejskich i przemysłowych najliczniej na zjazdach górników i hutników były reprezentowane: Lwów (16 osób na I zjeździe, 48 na II), Kraków (25, 11), Borysław (20, 16), Dąbrowa Górnicza (9, 8), Warszawa (4, 5), Wieliczka (4, 5) i Sosnowiec (5, 3). Na spotkaniach pojawili się też Polacy z zagłębi przemysłowych Rosji i Austro-Węgier, m. in. z Petersburga, Karwiny, Loeben i Trzyńca¹⁶.

Obrady zjazdu górników i hutników w 1906 r. odbywały się w czterech sekcjach: górniczej, hutniczej, naftowej i organizacyjno-ekonomicznej. Wygłoszono w nich ogółem 18 referatów¹⁷. Całością kierowało prezydium, w którego składzie znalazło się kilkanaście osób¹⁸.

Na II zjeździe nastąpiły zmiany organizacyjne, zwiększyła się do 5 liczba sekcji oraz utworzono tyle samo komisji. Spośród tych pierwszych zostały wyodrębnione: ogólna górniczo-hutnicza (przemysłowa), naftowa, solna, techniki górniczo-hutniczej i praktycznej geologii, i wiertnicza. Obrady II zjazdu przebiegały też w następujących komisjach: administracyjnej, słownikowej, zakładów naukowych górniczych, bogactw mineralnych Polski i handlowej¹⁹.

2. ZJAZDY PRAWNIKÓW I EKONOMISTÓW

Cykliczne zjazdy odbywali – jak już wskazano – prawnicy i ekonomiści. Inicjatywa ich organizowania wyszła z lwowskiego środowiska prawniczego w połowie lat 80. XIX. Wyznaczano nawet czterokrotnie terminy zorganizowania zjazdu, lecz z bliżej nieznanymi przyczynami do jego zwołania nie doszło. Dopiero inicjatywa w tej kwestii środowiska krakowskiego doczekała się realizacji w 1887 r.²⁰

Do 1914 r. odbyło się 6 zjazdów prawników i ekonomistów, w tym 5 zwyczajnych i jeden nadzwyczajny (tabela 3). Ich gospodarzami były kolejno miasta: Kraków (1887), Lwów (1889), Poznań (1893), Lwów (1894, nadzwyczajny), Kraków (1906) i Lwów (1912). Zauważa się nieregularność w organizowaniu zjazdów. Pierwsze odbyły się w niewielkich odstępach czasowych. W 1894 r. zjazd nadzwyczajny został zorganizowany przy okazji wystawy krajowej we Lwowie. Następny natomiast odbył się dwanaście lat później, chociaż planowano spotkanie prawników i ekonomistów w 1898 r. w Krakowie. Na przeszkodzie stanęła jednak wówczas choroba, a w niedługim czasie śmierć przewodniczącego komitetu organizacyjnego, Franciszka Kasparka. Do projektu zorganizowania IV zjazdu powrócono dopiero 16 grudnia 1904 r. na walnym zgromadzeniu Towarzystwa Prawniczego i Ekonomicznego w Krakowie. Wybrano wówczas komitet zjazdowy, złożony z członków redakcji „Czasopisma Prawniczego i Ekonomicznego”. W późniejszym czasie do składu grupy organizującej dokooptowano

przedstawicieli krakowskiego środowiska prawniczego. W ten sposób powołany komitet doprowadził do zwołania i przeprowadzenia zjazdu w 1906 r.²¹

Z kolei przerwa sześćoletnia między IV i V zjazdem była spowodowana nieudanymi staraniami prawników i ekonomistów o zorganizowanie spotkania w 1908 r. w Warszawie. Na przeszkodzie realizacji planów stanął brak zgody ze strony generał-gubernatorstwa warszawskiego. W tej sytuacji organizacja kolejnego zjazdu opóźniła się, a prace przygotowawcze przejęło lwowskie środowisko prawnicze²².

TABELA 3. Międzyzaborowe zjazdy prawników i ekonomistów polskich.

Lp.	Miejsce i czas trwania zjazdu	Uczestnicy				
		Ogółem	Rosja	Austro-Węgry	Niemcy	Inne
I.	Kraków, 9–10 września 1887 r.	378	78	279	21 (w tym z Poznań- skiego – 7)	0
II.	Lwów, 12–14 września 1889 r.	369	43 (w tym z Warsza- wy – 27)	320	5	1
III.	Poznań, 11–13 września 1893 r.	319	64	67	188 ²³	0
	Nadzwyczajny Lwów, 14–16 września 1894 r.	ok. 100	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.
IV.	Kraków, 1–5 października 1906 r.	506	98 (w tym z Warsza- wy – 48)	378	26	4 (wszy- scy z USA)
V.	Lwów, 25–28 maja 1912 r.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.

Zestawienie tabeli własne w oparciu o publikowane materiały pozjazdowe.

W zjazdach prawników i ekonomistów, za wyjątkiem nadzwyczajnego, uczestniczyło każdorazowo ponad 300 osób. Najliczniejsze grupy przybywały z Galicji, gospodarza większości spotkań. Wyjątek stanowi III zjazd w Poznaniu, w którym ponad połowę uczestników stanowili mieszkańcy zaboru pruskiego (188 na 319 zapisanych). Znaczące liczebnie reprezentacje miał też zabór rosyjski, którego przedstawiciele stanowili około 20% członków zjazdów.

Szczegółowe dane dotyczące miejsca zamieszkania uczestników można podać tylko z II Zjazdu Prawników i Ekonomistów Polskich we Lwowie w 1889 r. Najliczniejszą grupę stanowili wówczas gospodarze spotkania (185 osób), następnie mieszkańcy Warszawy (27), Krakowa (22), Stanisławowa (6), Sanoka i Wiednia (po 4) oraz Poznania i Petersburga (po 3)²⁴.

W organizacji obrad zjazdów prawników i ekonomistów zauważa się stały element w postaci dwóch podstawowych sekcji – prawniczej i ekonomicznej. Wyjątek stanowią pierwsze i trzecie ze spotkań tych grup zawodowych. W 1887 r. obrady odbywały się wyłącznie na posiedzeniach ogólnych. Natomiast, na III zjeździe poza stałymi sekcjami, pojawiły się jednorazowo nowe – do spraw włościańskich i do spraw emigracyjnych. Ich wyodrębnienie na forum międzyzaborowym wynikało z pewnością z aktualnych problemów życia społeczno-ekonomicznego ziem polskich.

W organizacji władz zjazdów prawników i ekonomistów dostrzega się analogie (skład prezydiów, posiedzenia ogólne, obrady sekcyjne) do podobnych spotkań omówionych wyżej grup społeczno-zawodowych. Wyrażał się w nich ich międzyzaborowy charakter. Tak np. w skład prezydium I Zjazdu Prawników i Ekonomistów weszli: prezes - August Cieszkowski (Poznańskie); wiceprezysi - Roman Wiercholski (Warszawa), Józef Kasznica (Lwów), Julian Klaczko (Wiedeń); sekretarz - Franciszek Kasperek (Kraków).

Środowisko prawnicze zorganizowało też I Zjazd Adwokatów Polskich. Odbył się on w dniach 27-29 czerwca 1914 r. we Lwowie. Inicjatywa zwołania odrębnego zjazdu zrodziła się wśród członków Związku Adwokatów Polskich w 1913 r. W końcu tego roku został powołany obszerniejszy komitet, którego celem było prowadzenie przygotowań do spotkania. W jego składzie znaleźli się przedstawiciele polskich środowisk adwokackich ze Lwowa, Krakowa, Przemysła, Rzeszowa, Sambora, Stanisławowa oraz Warszawy i Wiednia. Główny ciężar przygotowań spadł jednak na prawników z Galicji.

Obszerniejszy komitet prowadził na przełomie 1913 i 1914 r. aktywną działalność organizacyjną. Ze swojego grona wyłonił komisje referatową, gospodarczo-kwaterunkową i agitacyjno-prasową, które były odpowiedzialne – jak wskazują ich nazwy – za różne sfery przygotowań. Aktywny udział w przygotowaniach do zjazdu wzięła redakcja organu prasowego Związku Adwokatów Polskich – „Czasopismo Adwokatów Polskich”. Na jego łamach, zwykle na stronie tytułowej, zamieszczano informacje o stanie przygotowań. Ponadto rozesłano bezpłatnie do adwokatów polskich wszystkich dzielnic około 1800 egzemplarzy czasopisma z wiadomością o zjeździe. Redakcja uznała to za „skuteczny środek nie tylko agitacyjny na rzecz zjazdu – ale i wytwarzania brakującej nam dotąd łączności”²⁵.

Działania organizatorów okazały się skuteczne. W I Zjeździe Adwokatów Polskich wzięło bowiem udział około 300 uczestników. Nie dysponujemy wprawdzie szczegółowymi danymi dotyczącymi miejsc ich zamieszkania, ale w oparciu o relacje prasowe można stwierdzić, że we Lwowie były reprezentowane wszystkie dzielnice, jak również polskie środowiska prawnicze z Wiednia, Petersburga i Kijowa. W zjeździe wzięli również udział przedstawiciele czeskich adwokatów²⁶.

W składzie prezydium zjazdu znaleźli się reprezentanci niemal wszystkich obecnych we Lwowie delegacji. I tak, prezesami zostali: Franciszek Nowodworcki z Warszawy, Leon Mieczkowski z Poznania i Koy z Krakowa; wiceprezesami: Niedźwiecki z Petersburga, Henryk Konic z Warszawy i Tarnawski z Przemysła; sekretarzami: Bohdan Kutylowski z Petersburga, Aleksander Mogilnicki z Warszawy i Piotr Choynowski z Kijowa; zastępcami sekretarzy: Jakubowski z Krakowa, Longchamps i Stanisław Feuerstein ze Lwowa, Antoni Chmurski z Wiednia, Roman z Suwałk i Emil Rappaport z Warszawy²⁷.

Obrady zjazdu adwokatów odbywały się na posiedzeniach ogólnych. Nadesłane propozycje tematów wystąpień organizatorzy zgrupowali w trzech działach: informacyjno-organizacyjnym, etyki i godności stanu oraz ogólnym²⁸.

W wystąpieniach oficjalnych podczas zjazdu adwokatów oraz w sprawozdaniach prasowych po jego zakończeniu szczególnie była akcentowana potrzeba współpracy środowiska w skali ponadzaborowej. Tak np. podczas inauguracyjnego posiedzenia Antoni Dziędzielewicz, prezes Związku Adwokatów Polskich i przewodniczący komitetu organizacyjnego, stwierdził, iż „adwokaci Polacy w Austrii, w Niemczech, w Rosji, Stanach Zjednoczonych itd., choćby byli chlubą swego stanu, a jako Polacy chlubą swego narodu, to jeszcze nie polska adwokatura. Owszem, można by paradoksalnie powiedzieć, że właśnie tam, gdzie są tylko poszczególni adwokaci-Polacy, tam nie ma jeszcze polskiej adwokatury, albo innymi słowy, że właśnie dlatego, że siła i powaga nasza, jako adwokatów polskich, leży dotychczas ciągle jeszcze tylko w jednostkach, siła ta na miarę dzisiejszych warunków naszego życia społecznego jest słabą, rozproszoną, a często nawet rozbieżną”²⁹.

3. ZJAZDY HISTORYCZNE I HISTORYCZNO-LITERACKIE

Cykliczny, jak również okazjonalny charakter miały zjazdy historyków polskich. Pierwszy z nich odbył się w 1880 r. w Krakowie, następne we Lwowie (1890) i ponownie w Krakowie (1900). Ten ostatni był połączony z obchodami pięćsetlecia Uniwersytetu Jagiellońskiego. Na rok 1915 był planowany we IV zjazd Lwowie. Rok wcześniej na posiedzeniu lwowskiego Towarzystwa Historycznego został wybrany komitet organizacyjny z Oswaldem Balzerem jako prezesem³⁰. Przygotowania przerwał wybuch wojny, a kolejny zjazd odbył się dopiero w 1925 r. w Poznaniu.

Okazją do zorganizowania I Zjazdu Historyków Polskich w Krakowie była 400 rocznica śmierci Jana Długosza. Przygotowania do obchodów rocznicowych były prowadzone przez Komisję Historyczną Akademii Umiejętności (dalej AU) od 1876 r. Dwa lata później została wybrana komisja do opracowania programu uroczystości, połączonej z „kongresem historycznym polskim”. Pracami organizacyjnymi kierowali Michał Bobrzyński i Franciszek Smolka. Na posiedzeniu Zarządu Akademii Umiejętności w dniu 10 stycznia 1880 r. została przyjęta informacja o przygotowaniach do zjazdu. Kierownictwo AU uznało, iż ze względów

statutowych, m. in. brak zapisu o możliwości organizowania zjazdów, „zjazd historyczny wyszedł z inicjatywy członków Akademii, historycznym przedmiotom się poświęcającym, a nie od Akademii samej, oświadcza zarazem, że Akademia zjazd nie tylko gościnnie przyjmie, ale wszelkie poczyni dlań ułatwienia”³¹. Komisja Historyczna AU na swoim posiedzeniu w dniu 15 stycznia 1880 r. przeznaczyła ze swojego budżetu 200 złr. na potrzeby organizacji zjazdu i podjęła uchwałę o druku wystąpień uczestników w serii *Scriptores rerum poloniarum*³². Dalsze przygotowania miał prowadzić komitet gospodarczy, w którego składzie znaleźli się przedstawiciele środowiska krakowskiego i lwowskiego³³.

I zjazd odbył się w dniach 19-21 maja 1880 r. Wzięło w nim udział 116 uczestników (tabela 4). Nie dysponujemy szczegółowymi zestawieniami, dotyczącymi ich miejsc zamieszkania, jednak na spisu ogólnego można stwierdzić, iż w zjeździe wzięli udział przedstawiciele trzech zaborów, a także goście zagraniczni. Najliczniej reprezentowane były – jak na większości zjazdów – środowiska krakowskie i lwowskie. Z zaboru pruskiego przybyli m. in. księża Jan Korytkowski, Stanisław Kujot i Edward Likowski, a także dyrektor Biblioteki Kórnickiej, Zygmunt Celichowski. Z Królestwa Polskiego w zjeździe uczestniczyli archeolog Kazimierz Stronczyński z Warszawy oraz młody prawnik z Kalisza, Alfons Parczewski. W Krakowie pojawili się również profesorowie uniwersytetu we Wrocławiu – badacz dziejów Polski i Rosji, Jakob Caro; oraz specjalista z zakresu języków i literatur słowiańskich, Władysław Nehring.

TABELA 4. Międzyzaborowe zjazdy historyków polskich.

Lp.	Miejsce i czas trwania zjazdu	Uczestnicy				
		Ogółem	Rosja	Austro-Węgry	Niemcy	Inne
I.	Kraków, 19–21 maja 1880 r.	116 ³⁴	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.
II.	Lwów, 17–19 lipca 1890 r.	160	16 (w tym z Warszawy – 12)	126 (w tym z Krakowa – 30, Lwowa – 73)	8 (w tym z Poznania – 4)	10 ³⁵
III.	Poznań, 4–6 czerwca 1900 r.	215	44 (w tym z Warszawy – 28)	162 (w tym z Krakowa – 76, Lwowa – 60)	3	6 ³⁶

Zestawienie tabeli własne w oparciu o publikacje pozjazdowe.

Przygotowanie kolejnego zjazdu historyków polskich podjęło środowisko lwowskie. Spośród członków tamtejszego Towarzystwa Historycznego został wyłoniony komitet organizacyjny, na którego czele stanęli Ksawery Liske (prezes) i Oswald Balzer (sekretarz)³⁷. Organizatorzy w specjalnej odezwie, skierowanej do historyków polskich, przedstawili główne cele spotkania we Lwowie³⁸.

Obrady II Zjazdu Historyków Polskich we Lwowie odbywały się na posiedzeniach ogólnych i sekcyjnych. Tych ostatnich wyłoniono dwie. W pierwszej sekcji była omawiana tematyka z zakresu źródeł do dziejów Polski od XV do XVII w., a także Litwy, Rusi i krajów ościennych (Wołoszczyzna, Mołdawia). Natomiast w drugiej poruszano problematykę z historii sztuki, archeologii, konserwatorstwa, muzealnictwa, paleografii, dyplomatyki, numizmatyki i sfragistyki.

W drugim zjeździe wzięło udział znacznie więcej uczestników niż w pierwszym. Najliczniejsze reprezentacje miały Lwów (73 osoby) i Kraków (30). Szesnastu uczestników przybyło z zaboru rosyjskiego, w tym 12 z Warszawy. Symboliczną reprezentację miało środowisko poznańskie (4 osoby). Na zjeździe pojawili się też goście zagraniczni – Bohdan Matejka i Cenek Zibrt z Pragi oraz Dymitr Sturza, członek Rumuńskiej Akademii w Bukareszcie.

W prezydium honorową prezesurą zostali wyróżnieni uczestnicy wielu zjazdów August Cieszkowski, prezes Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Poznaniu; oraz Włodzimierz Dzieduszycki ze Lwowa. Całością obrad kierował prezes rzeczywisty Stanisław Tarnowski z Krakowa. Na jego zastępców zostali powołani Tadeusz Korzon z Warszawy i Marian Sokołowski z Krakowa. Pracami sekcji I kierowali profesor UJ Wincenty Zakrzewski (prezes) i redaktor warszawskiego „Ateneum”, Piotr Chmielowski (zastępca). Prezesem sekcji II został Władysław Łuszczkiewicz, profesor Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie, zastępcą zaś nauczyciel gimnazjalny z Warszawy, Aleksander Szumowski.

III zjazd historyków różnił się pod wieloma względami od dwóch poprzednich. Po pierwsze: odbył się w miejscu i czasie ustalonym w 1890 r. Po drugie: miał okazjonalny charakter, gdyż stanowił jeden z elementów obszernego programu obchodów pięćsetlecia odnowienia Uniwersytetu Jagiellońskiego. Po trzecie: w programie zjazdu została zwiększona liczba sekcji do czterech. Ponadto w Krakowie pojawiła się największa liczba uczestników (215) z dotychczasowych spotkań historyków.

Przygotowania do III zjazdu prowadziły wspólnie środowiska krakowskie i lwowskie, przy czym to drugie wzięło na siebie, o czym świadczy skład komitetu gospodarczego, większość zadań organizacyjnych. Pierwsze spotkanie w tej sprawie odbyło się we Lwowie 27 października 1899 r. Został wówczas wybrany Komitet III Zjazdu. Funkcje prezydzialne powierzono wówczas kierownictwu Towarzystwa Historycznego. I tak, prezesem komitetu został Tadeusz Wojciechowski, wiceprezesem Władysław Łoziński, sekretarzem we Lwowie – Ludwik Finkel, zaś w Krakowie – Wiktor Czermak. Członkami Komitetu III Zjazdu zostali w większości przedstawiciele środowiska lwowskiego³⁹.

III Zjazd Historyków Polskich odbył się w dniach 4-6 czerwca 1900 r. Spośród 215 uczestników największą grupę stanowili mieszkańcy monarchii habsburskiej (162 osoby). W tej liczbie 76 uczestników pochodziło z Krakowa, 60 zaś przybyło ze Lwowa. Licznie reprezentowany był też zabór rosyjski (44 osoby). W tej grupie większość stanowili mieszkańcy Warszawy (28). Symbolicznie

udział w zjeździe zaznaczyli Polacy z zaboru pruskiego, skąd do Krakowa przybyło zaledwie trzech uczestników.

Gospodarzem spotkania historyków był rektor UJ Stanisław Tarnowski, który został też powołany do grona prezesów honorowych zjazdu. Na przewodniczącego rzeczywistego został wybrany ówczesny wiceprezydent Krakowa Michał Bobrzyński. Funkcje sekretarzy powierzono Ludwikowi Finklowi i Wiktorowi Czermakowi⁴⁰.

III zjazd – jak już wskazano – różnił się od poprzednich zwiększoną do czterech liczbą sekcji. W ich ramach zostały zgrupowane referaty z zakresu: historii politycznej i historii prawa (sekcja I), historii literatury (sekcja II), archeologii i historii sztuki (sekcja III) oraz etnografii (sekcja IV). Pojawienie się na III zjeździe tematyki literaturoznawczej, lingwistycznej, etnograficznej i społecznej wynikało z nowego kierunku w historiografii europejskiej, uwzględniającego w badaniach historycznych zdobycze wymienionych nauk. W opinii organizatorów „wszystkie te zagadnienia mogą znamienicie pogłębić pracę i myślenie historyków, sprowadzić je na szerokie i dalekie tory i otworzyć nowe horyzonty, jeżeli będą omówione na zgromadzeniu naukowym, gdzie nie braknie pracowników każdego z tych działów, jakie obecnie składają się na pełne poznanie dziejów narodu we wszystkich objawach tj. nie tylko politycznych i społecznych, ale zarówno psychicznych i obyczajowych”⁴¹. Mając na uwadze nowe podejście do badań historycznych, organizatorzy III zjazdu kierowali zaproszenia do „nie tylko historyków w ścisłym znaczeniu tego wyrazu, jak również archeologów, historyków prawa, ekonomii i stosunków społecznych, literatury, sztuki itd., lecz także na polu geografii historycznej, etnografii i folklorystyki, słowem wszystkich, których specjalna wiedza dorzucić może jakiegokolwiek szczegóły i rysy do wyraźnego i wszechstronnego obrazu naszej przeszłości”⁴².

Rozbudowana tematycznie była sekcja I. W trzech posiedzeniach zaplanowano 23 wystąpienia podzielone na cztery bloki: przegląd dziejów Polski, kwestie metodyczne i dydaktyczne, kwestie specjalne i kwestie luźne. W tym ostatnim wystąpił tylko jeden uczestnik, Mojżesz Schorr ze Lwowa z referatem *Historia Żydów w Polsce*. W pozostałych zaś sekcjach przewidziano, jak w pierwszej, po trzy posiedzenia. Z zaplanowanych w ich programach 40 referatów, wygłoszono 31. Pozostałe wypadły z porządku obrad z uwagi na nieobecność referentów.

Ściśle związane z historycznymi były również zjazdy historyczno-literackie. Powiązania te wynikały ze zbliżonej tematyki oraz z faktu, iż gromadziły w większości te same osoby. Zjazdy historyczno-literackie miały charakter okazjonalny. Były bowiem organizowane dla uczczenia rocznic urodzin i śmierci poetów: Jana Kochanowskiego (1884), Mikołaja Reja (1906) i Juliusza Słowackiego (1909).

Inicjatywa zwołania pierwszego z wymienionych spotkań zrodziła się w 1880 r. podczas trwania I Zjazdu Historyków Polskich. Jego uczestnicy uznali za konieczne organizowanie cyklicznych spotkań środowiska historycznego.

Okazją stała się 300 rocznica śmierci Jana Kochanowskiego. Wśród członków Komisji Historycznej Akademii Umiejętności zrodził się pomysł uczczenia tego wydarzenia. Wspomniana komisja podjęła uchwałę, aby „zwołać zjazd dla historii literatury polskiej i oświaty, których się mieści także historia polskiego języka”⁴³. Podobnie jak w przypadku zjazdu imienia Jana Długosza, AU nie występowała ze względów regulaminowych w charakterze organizatora. Za przygotowania był odpowiedzialny komitet zarządzający na czele z ówczesnym sekretarzem generalnym Akademii Umiejętności, Stanisławem Tarnowskim. W skład tego komitetu weszli również jako członkowie: Michał Bobrzyński, Kazimierz Morawski, Stanisław Siedlecki i Władysław Wisłocki⁴⁴. Podobnie od strony organizacyjnej przebiegały przygotowania do zjazdu historyczno-literackiego imienia Mikołaja Reja, który odbył się w dniach 1-4 lipca 1906 r. w Krakowie⁴⁵.

Inicjatywa zorganizowania zjazdu poświęconego Juliuszowi Słowackiemu rodziła się natomiast w 1907 r. na kilku posiedzeniach Towarzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza we Lwowie. Projektodawcą był Wiktor Hahn. Zgodnie z jego sugestią zjazd zaplanowano urządzić w 1909 r. we Lwowie. Przygotowania zostały powierzone sekcji literackiej komitetu obchodów, wyłonionego podczas Walnego Zgromadzenia Towarzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza w dniu 11 maja 1907 r.⁴⁶

TABELA 5. Uczestnicy zjazdów historyczno-literackich.

Miejsce i czas trwania zjazdu	Uczestnicy				
	Ogółem	Rosja	Austro-Węgry	Niemcy	Inne
im. Jana Kochanowskiego, Kraków, 1886 r.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.
im. Mikołaja Reja, Kraków, 1-4 lipca 1906 r.	131	23 (w tym z Warszawy – 13)	104 (w tym z Krakowa – 71, Lwowa – 25)	2	2
im. Juliusza Słowackiego, Lwów, 29-30 października 1909 r.	257	13 (w tym z Warszawy – 9)	232 (w tym ze Lwowa – 177, z Krakowa – 15)	12 (w tym z Poznania – 7)	0

Zestawienie tabeli własne w oparciu o publikacje pozjazdowe.

Większość uczestników zjazdów historyczno-literackich, podobnie jak w spotkaniach innych środowisk naukowych i społeczno-zawodowych, stanowili mieszkańcy Galicji. Symboliczny był natomiast udział Polaków z zaboru rosyjskiego i pruskiego. Szczególnie dotyczy to zjazdu im. Juliusza Słowackiego.

4. INNE ZJAZDY

Poza wymienionymi w poprzednich paragrafach spotkaniami międzyzaborowymi polskich środowisk społeczno-zawodowych do 1914 r. odbyło się 11 zjazdów (tabela 6), które z uwagi na ich charakter i tematykę można podzielić na dwie grupy. Większość stanowiły spotkania okolicznościowe. I tak, I Kongres Pedagogów Polskich oraz II Zjazd Literatów i Dziennikarzy Polskich odbyły się w 1894 r. we Lwowie. Okazją do ich zorganizowania była odbywająca się tam wówczas wystawa krajowa. Okolicznościowy charakter miały też Zjazd Kobiet Polskich w 1906 r. w Warszawie (uczczenie czterdziestolecia pracy literackiej Elizy Orzeszkowej), Zjazd Naukowy Etnografów Polskich (jubileusz Towarzystwa Ludoznawczego we Lwowie), I Zjazd Muzyków Polskich (obchody stulecia urodzin Fryderyka Chopina), II Kongres Pedagogów Polskich (czterdziestolecie działalności Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego i jako element obchodów 100-lecia urodzin Juliusza Słowackiego), I Zjazd Leśników Polskich (dwudziestopięciolecie galicyjskiego Towarzystwa Leśnego) i Katolicki Zjazd Skargowski (trzechsetlecie śmierci Piotra Skargi).

Część z wymienionych zjazdów miała swoją kontynuację w II Rzeczypospolitej. Przykładem są środowiska pedagogów i leśników.

Odrębną grupę stanowią dwa zjazdy kobiet polskich, które odbyły się w Krakowie w latach 1913-1914. Miały one charakter cyklicznych, corocznych spotkań, ale ich kontynuację przerwał wybuch wojny.

TABELA 6. Inne zjazdy polskich środowisk społeczno-zawodowych.

Miejsce i czas trwania zjazdu	Nazwa	Instytucja – organizator
Lwów, 16–19 lipca 1894 r.	I Kongres Pedagogów Polskich	Towarzystwo Pedagogiczne, Towarzystwo Szkół Ludowych, Towarzystwo Nauczycieli Szkół Wyższych
Lwów, 18–23 lipca 1894 r.	II Zjazd Literatów i Dziennikarzy Polskich	Koło Literacko-Artystyczne we Lwowie
Lwów, 10–11 czerwca 1905 r.	Zjazd Naukowy Etnografów Polskich	Towarzystwo Ludoznawcze we Lwowie
Warszawa, 9–11 czerwca 1906 r.	„Zjazd Kobiet Polskich”	Komitety jubileuszowe w Krakowie, Lwowie i Warszawie, redakcja warszawskiego pisma „Bluszcz”
Kraków, 19–22 sierpnia 1907 r.	I Zjazd Leśników Polskich	Galicyjskie Towarzystwo Leśne
Lwów, 29–31 października 1909 r.	II Kongres Pedagogów Polskich	Współorganizujące: Polskie Towarzystwo Pedagogiczne, Towarzystwo Nauczycieli Szkół Wyższych,

		Towarzystwo Szkoły Ludowej, Polskie Towarzystwo Pedagogiczne w Cieszynie, Związek Polskich Gimnastycznych Towarzystw Sokolich, Towarzystwo Higieniczne, Towarzystwo Nauczycieli Szkół Ludowych m. Lwowa, Związek Nauczycielek Lwowskich, Stowarzyszenie Nauczycielek w Krakowie, Lwowskie Towarzystwo Oświaty Ludowej
Lwów, 23–28 października 1910 r.	I Zjazd Muzyków Polskich	Koło Literacko-Artystyczne we Lwowie
Kraków, 1910 r.	I Zjazd Miłośników Ojczystych Zabytków	Grona konserwatorskie z Krakowa i Lwowa
Kraków, 25–26 września 1912 r.	Katolicki Zjazd Skargowski	Kuria Diecezjalna w Krakowie i Akademia Umiejętności
Kraków, 11–12 maja 1913 r.	I Zjazd Kobiet Polskich	Koło Pań Towarzystwa Szkoły Ludowej
Kraków, 28–29 czerwca 1914 r.	II Zjazd Kobiet Polskich	Jak wyżej
Kraków, 28–29 czerwca 1914 r.	I Zjazd Numizmatyków Polskich	Towarzystwo Numizmatyczne w Krakowie

Zestawienie tabeli własne w oparciu o publikowane materiały pozjazdowe.

Ze zjazdów okolicznościowych dwukrotnie odbyły się kongresy pedagogów. Głównym organizatorem obydwu było Polskie Towarzystwo Pedagogiczne, mające doświadczenie w przygotowywaniu tego rodzaju cyklicznych spotkań w skali dzielnicowej. W przypadku II kongresu w przygotowania zaangażowały się również towarzystwa i związki oświatowe, działające w Galicji i na Śląsku Cieszyńskim.

Bezpośrednie przygotowania zjazdów prowadziły komitety urządzające. W 1894 r. działaniom organizacyjnym przewodniczył Jerzy Czartoryski, w 1909 r. natomiast prezes Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego, Franciszek Tomaszewski.

Zainteresowanie zjazdami pedagogicznymi wykazywały władze krajowe, uniwersyteckie oraz kościelne. Świadczy o tym obecność ich reprezentantów podczas uroczystości otwarcia i w czasie trwania kongresów. I tak, podczas inauguracyjnego posiedzenia drugiego z nich byli obecni m. in. prezes Koła Polskiego, Stanisław Głabiński; marszałek krajowy, Stanisław Badeni; wiceprezydent Rady Szkolnej Krajowej, Ignacy Dembowski; przedstawiciele: rad miejskich i zarządów Krakowa i Lwowa, episkopatu (ks. Lenkiewicz), Akade-

mii Umiejętności (Ludwik Kubala), Politechniki Lwowskiej (Bronisław Pawlewski) i Uniwersytetu Jagiellońskiego (Stanisław Kutrzeba), oraz posłowie⁴⁷.

W organizacji prac obydwu kongresów dostrzega się podobieństwa. Dotyczy to przede wszystkim struktury prezydium i podziału na sekcje. Tych ostatnich było 5 zarówno w 1894 r., jak w 1909 r. Natomiast nie było ciągłości między kongresami. Wprawdzie podczas dyskusji w czasie ich trwania akcentowano potrzebę cyklicznych spotkań pedagogów polskich, to jednak nie podejmowano uchwał w sprawie czasu i miejsca organizacji kolejnego zjazdu.

Uczestnicy kongresów pedagogicznych w większości pochodzili z Galicji. Znaczącą liczebnie reprezentację miał też zabór rosyjski. Z orientacyjnych danych wynika, iż na II kongres z Królestwa Polskiego przybyło około 80 osób (10% ogółu uczestników). Reprezentanci tej dzielnicy – jak zauważyła Aniela Szcycówna – „dali tym dowód, iż łączą się z nami w pracy [oświatowej – *J.C.*], nie tylko ją uznają i sercem popierają, ale ponoszą dla niej trudy”⁴⁸. Symboliczny był natomiast udział mieszkańców Poznańskiego.

Skład uczestników oraz fakt, iż tylko w Galicji istniało polskie szkolnictwo, decydowały, że w programach kongresów dominowały wystąpienia ukazujące problemy oświaty tej dzielnicy. Szczególnie uwidocznilo się to podczas obrad pierwszego ze zjazdów. Jedynym znaczącym w 1894 r. problemem o charakterze międzyzaborowym była sprawa organizacji szkolnictwa średniego dla dziewcząt oraz dopuszczenia kobiet do studiów uniwersyteckich. Podjęcie tej tematyki było wynikiem wspólnej akcji, podjętej przez feministki z Królestwa Polskiego i Galicji. Ich poglądy w kwestii kształcenia kobiet prezentowali m. in. Paulina Kuczalska-Reinschmit, Stefania Sempołowska, Helena Skłodowska (siostra Marii), Helena Szczepanowska i dyrektor Gimnazjum im. Jana Sobieskiego w Krakowie, Tomasz Sołtysik. Wyniki ich działania znalazły odzwierciedlenie w uchwałach końcowych kongresu⁴⁹.

Problematyka współdziałania pedagogów ponad kordonami pojawiła się na szerszą skalę w 1909 r. Dotyczyło to zwłaszcza wspólnych inicjatyw działaczy oświatowych z Królestwa Polskiego i Galicji. Było to zapewne wynikiem zmian, które dokonały się w szkolnictwie pierwszej z wymienionych dzielnic, jak również ożywienia politycznego na ziemiach polskich. Stąd w programie II kongresu znalazły się zagadnienia z zakresu dydaktyki ogólnej, uznawalności uprawnień abiturientów z Królestwa Polskiego na terenie państwa austriackiego, a także określenia zasad i celów wychowania narodowego i patriotycznego.

Okolicznościowym – jak już wskazano – był I Zjazd Muzyków Polskich w 1910 r. we Lwowie. Stanowił on część obchodów stulecia urodzin Fryderyka Chopina. Warto nadmienić, iż podczas uroczystości rocznicowych, bezpośrednio poprzedzających zjazd, powstało Towarzystwo im. Fryderyka Chopina⁵⁰.

Uczestnikiem obchodów szopenowskich i zjazdu muzyków był Ignacy Jan Paderewski, który przybył do Lwowa bezpośrednio po zakończeniu uroczystości grunwaldzkich w Krakowie. Był on podejmowany na specjalnych posiedzeniach

przez Koło Literacko-Artystyczne, Towarzystwo Muzyczne i Radę Miasta. Związek Sokolstwa Polskiego nadał Paderewskiemu honorowe członkostwo⁵¹.

Inicjatorami zorganizowania zjazdu muzyków byli członkowie Koła Literacko-Artystycznego. Przygotowania prowadził natomiast komitet na czele z Aleksandrem Mniszek-Tchorznickim.

Otwarcie I Zjazdu Muzyków Polskich nastąpiło 23 października 1910 r. w sali Towarzystwa Muzycznego. Mowy powitalne wygłosili wówczas A. Mniszek-Tchorznicki w imieniu organizatorów, a także prezes Towarzystwa Muzycznego Andrzej Lubomirski i prezydent miasta Stanisław Ciuchciński. Podczas posiedzenia inauguracyjnego zostało wybrane prezydium zjazdu. W jego składzie znaleźli się: I. J. Paderewski (prezes), ksiądz Surzyński, Władysław Żeleński, Piotr Maszyński i Roman Statkowski (wiceprezesi); oraz Scharlit (sekretarz)⁵².

W zjeździe muzyków wzięło udział około 100 uczestników z ziem polskich i zagranicy. Obradowali oni w dwóch sekcjach. W pierwszej omawiano problematykę z zakresu historii muzyki, teorii, estetyki i krytyki. Jej gospodarzem był Seweryn Berson, zaś sekretarzem Edmund Walter. Obrady drugiej sekcji skupiały się wokół tematyki pedagogiki, wykonawstwa i spraw zawodowych muzyków. Obradom w tej części przewodniczył Stanisław Głowacki, natomiast sekretarzem był Alfred Plohn⁵³.

Podczas obrad zjazdu muzyków został wyłoniony zwycięzca konkursu, ogłoszonego przez komitet obchodów szopenowskich. Spośród nadesłanych 260 prac pierwszą nagrodę przyznano Karolowi Szymanowskiemu za sonatę *Ave*⁵⁴.

Spośród spotkań międzyzaborowych największe rozmiary i liczbę uczestników (około 2000 osób) miał Katolicki Zjazd Skargowski, zorganizowany przez środowiska kościelne i naukowe w dniach 22-27 września 1912 r. w Krakowie. Był on głównym elementem ogólnopolskich obchodów trzechsetlecia śmierci Piotra Skargi. „We wszystkich kątach wszystkich trzech zaborów – jak podawał autor wstępu do pamiętnika zjazdu, J. Pawelski – po miastach i po wsiach, pod stropami świątyń i pod sklepieniami sal publicznych, w sztuce i w prasie, w słowie i książce, we wspaniałych pochodach tysięcy ludzi przez ulice miast i w uroczystych zgromadzeniach publicznych, skupiających naród cały – wszędzie, jak kraj długi i szeroki, pełnym blaskiem jaśniało imię Skargi”⁵⁵.

Patronat nad całością przygotowań do zjazdu objął biskup krakowski, Adam Sapieha. W komitecie organizacyjnym znaleźli się: Stanisław Tarnowski, Stanisław Henryk Badeni, Władysław Pec, Adam Napieralski z Bytomia oraz księża: Władysław Chotkowski z Krakowa, M. Godlewski z Warszawy, J. Kłos i S. Adamski (obaj z Poznania), a także J. Londzin z Cieszyna⁵⁶.

Pierwsze trzy dni uroczystości skargowskich miały charakter religijno-patriotyczny. Główną ich część stanowiły nabożeństwa odprawiane w kościele św. Piotra z kazaniem i modlitwami za Ojczyznę. Tę fazę obchodów zakończyło spotkanie towarzyskie uczestników zjazdu, zorganizowane w sali Towarzystwa Strzeleckiego. W dniach 25-26 września odbyły się posiedzenia zjazdowe w Krużgankach

Dominikańskich. Na zakończenie uroczystości skargowskich (27 września) ulicami Krakowa przemaszerował pochód 137 delegacji, reprezentujących m. in. władze krajowe, władze miasta, uniwersytet, towarzystwa naukowe i kulturalno-oświatowe, duchowieństwo i organizacje kościelne, szkoły⁵⁷.

Program zjazdu obejmował obrady w „kwestiach zasadniczych” i „kwestiach praktycznych”. Każdej z nich były poświęcone po dwie sesje. W „kwestiach zasadniczych” były prezentowane referaty ukazujące życie Piotra Skargi, jego wpływ na religijność Polaków w przeszłości i w czasach współczesnych. W „kwestiach praktycznych” omawiano m. in. zagadnienia z zakresu funkcjonowania domów ludowych na wsi i w miastach, znaczenia prasy katolickiej, akcji w sprawie wychodźstwa.

Okolicznościowy charakter miał również Zjazd Naukowy Etnografów Polskich. Miał on upamiętnić dziesiątą rocznicę powstania Towarzystwa Ludoznawczego we Lwowie. Uchwałę w sprawie organizacji zjazdu podjął zarząd główny tegoż towarzystwa na swoim posiedzeniu w dniu 11 października 1904 r. Wybrano wówczas komitet „obszerniejszy”⁵⁸.

Zjazd Naukowy Etnografów Polskich odbył się w dniach 10-11 czerwca 1905 r. Imprezą towarzyszącą była wystawa. Jej zorganizowanie stało się możliwe dzięki kontaktom, które nawiązał komitet organizacyjny z Towarzystwem Polska Sztuka Stosowana w Krakowie, Polskim Towarzystwem Ludoznawczym w Cieszyńcu oraz z kolekcjonerami prywatnymi⁵⁹.

Spośród zjazdów wymienionych w tabeli 6 trzy zorganizowały środowiska kobiece. W ich programach dominowały dwa bloki tematyczne: oświaty i wychowania oraz równouprawnienia kobiet w życiu publicznym. Ten ostatni szczególnie uwidocznił się podczas Zjazdu Kobiet Polskich w 1907 r. w Warszawie, poświęconego – jak już wskazano – uczczeniu czterdziestolecia pracy literackiej Elizy Orzeszkowej. Zjazd ten był zorganizowany przez komitety jubileuszowe, powstałe przy współudziale warszawskiego pisma „Bluszcz” w Krakowie, Lwowie i Warszawie. W ich skład weszli: Maria Konopnicka (przewodnicząca), Anna Tomaszewicz-Dobrska (wiceprzewodnicząca), Antoni Pilecki (sekretarz), Ignacy Baliński, Zofia Bielicka, Edmund Bogdanowicz, Henryk Dobrzycki, Stanisław Kempner, Lucyna Kotarbińska, Jan Lorentowicz, Leopold Meyet, Iza Moszczeńska, Maria Weryho-Radziwiłłowicz, Melania Rajchmanowa, Jan Remer, Władysław Reymont, Zofia Sejdlerowa, Aniela Szyćówna, Stefania Tołwińska, Konrad Olchowicz, Cecylia Walewska, Józef Wolf i Eugenia Żmijewska. Poza szerokim komitetem prace przygotowawcze prowadzono w sekcjach: prawno-politycznej, wychowawczej, etyczno-społecznej, ogólnooświatowej, ekonomicznej i odczytowo-prasowej. Ponadto działania organizacyjne wspierała zamiejscowa komisja, w której składzie znalazły się osoby z kilkudziesięciu miast polskich i zagranicznych, m. in. z Wilna, Mińska, Petersburga, Kijowa, Charkowa, Lublina, Poznania, Radomia, Łodzi, Piotrkowa, Kielc, Siedlec, Częstochowy, Suwałk, Łowicza, Paryża i Berlina⁶⁰.

W programie zjazdu oprócz tematyki literackiej związanej z jubilatką, znalazły się zagadnienia dotyczące edukacji i statusu prawnego kobiet, jak również obszerna część towarzyska oraz zwiedzanie okolicznościowej wystawy malarstwa i rzeźby w gmachu Towarzystwa Zachęty Sztuk Pięknych⁶¹. Roli kobiet w edukacji i życiu społeczno-politycznym były poświęcone cztery posiedzenia. Brali w nich udział jako referenci m. in. Aleksander Lednicki, Adolf Suligowski, Aleksander Świętochowski, Aniela Szycówna i Iza Moszczeńska. Na III posiedzeniu znana działaczka ruchu kobiecego, Teodora Męczkowska, przedstawiła referat nt. „Ideały etyczno-społeczne ruchu kobiecego”, zaś Julia Dicksteinówna „Wpływ kobiet na demokratyzację społeczeństwa”⁶².

Szerszy program pracy społecznej i oświatowo-wychowawczej kobiet podjęły inicjatorki dwóch zjazdów kobiet polskich, które odbyły się w Krakowie w latach 1913-1914. Pomysł zorganizowania spotkania międzyzaborowego w 1913 r. zrodził się – jak wskazano w tabeli – w Kole Pań Towarzystwa Szkoły Ludowej. Problem ten był podnoszony już w 1899 r. podczas zjazdu w Zakopanem. Jednak dopiero spotkania i rozmowy działaczek podczas Zjazdu „Skargowskiego” w 1912 r. zaowocowały podjęciem organizacji odrębnego spotkania. Główną rolę w przygotowaniu zjazdu kobiet w 1913 r. odegrały Maria Kleniewska i Maria Straszewska oraz powstałe w Krakowie w 1913 r. Biuro Porady Kobiet „Gościna”. Korespondencja, które prowadził personel „Gościny” z działaczkami oświatowymi z różnych ziem polskich, wpłynęła na ostateczny kształt spotkania⁶³.

Bezpośrednie przygotowania do zjazdu prowadził komitet krakowski na czele ze wspomnianą M. Straszewską. W skład komitetu weszły też „panie znane ze swej społecznej i obywatelskiej działalności w różnych związkach i towarzystwach kobiecych”. Wśród nich znalazły się m. in. Adela Drzewiecka, Maria Estreicherówna, Ludwika Krzyżanowska, Jadwiga Mayówna, Zofia Popielówna, Zofia Rzepecka, Maria Siedlecka (żona Henryka Sienkiewicza), Maria Strehlówna, Wanda Teleśnicka, Maria Turska, Maria Wodzicka i Anna Zaleska. Komitet poinformował o organizacji zjazdu w specjalnej „Odezwie”, która w liczbie 1500 egzemplarzy została rozesłana na ziemie polskie i do ośrodków polonijnych w Europie i Ameryce⁶⁴.

W działaniach organizacyjnych komitet krakowski uzyskał znaczące wsparcie środowiska warszawskiego, w mniejszym stopniu lwowskiego. To ostatnie nie mogło aktywnie zaangażować się z uwagi – jak wskazano w *Pamiętniku Zjazdu Kobiet Polskich* – na „naprężoną sytuację polityczną, domagającą się współdziałania sił kobiecych”. Lwowianki podjęły się jedynie przygotowania referatu „o działalności kobiet na wsi w Galicji”⁶⁵.

„Odezwa” zyskała zrozumienie i zainteresowanie w środowiskach kobiecych Warszawy. Zawiązał się tam komitet miejscowy, który aktywnie wsparł działania krakowianek. Środowisko warszawskie zorganizowało „znakomity zespół referentek” oraz gruntownie opracowało wszystkie działy objęte programem zjazdu⁶⁶.

W Wielkopolsce natomiast nie doszło do powstania komitetu dzielnicowego. Przygotowania do zjazdu tamtejszych działaczek miały charakter indywidualny poprzez ich bezpośrednie kontakty z „Gością”⁶⁷.

I Zjazd Kobiet Polskich w Krakowie w 1913 r. miał charakter informacyjny, a poprzez zapoznanie z działalnością kobiet w trzech zaborach planowano wymianę doświadczeń i koordynację działań ponad kordonami. „Tej działalności – jak stwierdziły autorki *Pamiętnika Zjazdu* – tak bujnej w każdej z trzech dzielnic groziło jednak wskutek naszego wyjątkowego położenia niechybne odosobnienie, gdyby ją nadal prowadzono u siebie bez oglądania się na równoległe rozwijającą się pracę w innych ziemiach polskich; pozbawiona wzajemnych soków ożywczych, stałaby się prowincjonalną i zatraciłaby z czasem myśl przewodnią, która wszelkie usiłowania pracy społecznej w naszym kraju wiązać powinna w jeden narodowy czyn. Osoby biorące w niej udział z chwilą przekroczenia kordonu przestałyby się między sobą rozumieć”⁶⁸.

W organizacji i przebiegu krakowskich zjazdów kobiet polskich dostrzega się odwoływanie do tradycji katolickich i narodowych. Świadczy o tym termin odbywania spotkań – uroczystość Zesłania Ducha Świętego oraz przyjęcie za patronkę Królową Jadwigę. Wybór tej ostatniej motywowano religijnością i szczerzeniem się jej kultu oraz miłością ojczyzny, „posuniętą do zaparcia, do bohaterstwa”⁶⁹.

Przebiegiem pierwszego zjazdu żywo interesowali się dostojnicy kościelni. Depesze do uczestniczek z życzeniami owocnych obrad przesłali biskupi lwowscy Bilczewski i Bandurski. Z kolei biskup krakowski, Adam Sapieha, był obecny na ostatnim posiedzeniu zjazdu.

Krakowskie zjazdy kobiet polskich miały charakter ogólnopolski i ponadklasowy. Nie dysponujemy szczegółowymi spisami uczestniczek, ale z *Pamiętnika Zjazdu Kobiet Polskich* i z relacji prasowych wiemy, że były wśród nich zarówno przedstawicielki środowisk arystokratycznych, jak i chłopskich. Tak np. we wspomnianym Pamiętniku na pierwszych stronach został zamieszczony okolicznościowy wiersz autorstwa „włościanki z Lubelskiego”, będący apelem do kobiet polskich o zjednoczenie wysiłków w celu przeciwstawienia się germanizacji i rusyfikacji⁷⁰.

Ustalenia końcowe I Zjazdu Kobiet Polskich dotyczyły kwestii wychowania, organizacji i spraw społeczno-politycznych. W pierwszej z nich przyjęto zobowiązanie wychowywania dzieci „w zasadach katolickich i w duchu narodowym, bez wpływów cudzoziemskich”. Ustalono też, iż „Gością” będzie stanowić centrum porozumiewania się w skali międzyzaborowej. W kwestiach organizacyjnych zostały przyjęte dwie zasady: „Swoj do swego i po swoje” oraz „Chciejmy i miejmy”. Z dziedziny społeczno-politycznej uchwalono natomiast wnioski dotyczące m. in. zapoznawania się z prawami ograniczającymi niezależność społeczno-polityczną kobiet, korzystania z praw, które im aktualnie przysługują; a także podjęcia starań o polityczne równouprawnienie. Wśród tych ustaleń znalazła

się zachęta do aktywnego udziału w życiu społeczno-narodowym i gospodarczym, jak również zobowiązanie, aby kobiety „dążyły do zorganizowania zdrowej opinii publicznej potępiającej wypuszczenia z rąk ziemi i własności polskiej przez piętnowanie sprzedawczyków we wszystkich trzech zaborach”⁷¹.

W programie II Zjazdu Kobiet Polskich, podobnie jak pierwszego, dominowała problematyka wychowania narodowego i gospodarcza. Nie podejmowano dyskusji o aktualnych problemach politycznych. Redakcja „Czasu” uzasadniała to obecnymi zadaniami kobiety polskiej, która ma „do spełnienia zbyt ważne zadania realne dla dobra narodu, iżby wolno jej było trwonić siły w dyskusjach bezpłodnych. Położenie staje się coraz trudniejsze, coraz nowe spadają ciosy; dla odparcia ich, dla uzbrojenia szerokich warstw w siłę odporną, trzeba współdziałania Polki-obywatelki, Polki-matki, Polki-pracownicy, współdziałania trzeźwego, ożywionego szlachetnymi intencjami, a pozostającego w swej łączności z religijnymi uczuciami narodu”⁷².

Wspomniane wyżej Koło Literacko-Artystyczne we Lwowie było organizatorem II Zjazdu Literatów i Dziennikarzy Polskich. Odbył się on w 1894 r. we Lwowie przy okazji wystawy krajowej. Pracami komitetu organizacyjnego zjazdu kierował Ludwik Kubala, ówczesny prezes Koła Literacko-Artystycznego⁷³.

Organizatorzy zjazdu literatów i dziennikarzy nadali mu numer drugi. Nawiązywali tym samym do spotkania krakowskiego kilkunastu przedstawicieli czasopism polskich z 1868 r. Odwoływali się również do zjazdu historyczno-literackiego im. J. Kochanowskiego z 1884 r. i literackiego z 1893 r.

II Zjazd Literatów i Dziennikarzy Polskich zgromadził przedstawicieli trzech zaborów, środowisk polskich z państw zaborczych. Aktywny w nim udział wzięli Czesi i Ukraińcy. Przedstawiciel tych ostatnich, Iwan Franko, zgłosił do organizatorów propozycje dwóch referatów, które zostały włączone do programu.

Obrady literatów i dziennikarzy odbywały się na posiedzeniach ogólnych i w czterech sekcjach. Do prezydium zjazdu zostali wybrani: Jarosław Vrchlicki z Pragi i Adam Asnyk (prezesi honorowi), Antoni Małeckci (prezes rzeczywisty) oraz Tomasz Teodor Jeż (Zygmunt Miłkowski) i Jan Karłowicz jako wiceprezesi. Pracami sekcji kierowali: literackiej – Piotr Chmielowski, wydawniczej – Zygmunt Celichowski, dziennikarskiej – Wojciech Dzieduszycki, językowej – Jan Baudouin de Courtenay⁷⁴.

Okazjonalny charakter miał I Zjazd Leśników Polskich. Spotkanie tego środowiska zawodowego zorganizowało Galicyjskie Towarzystwo Leśne na 25 rocznicę swojego powstania. W zjeździe wzięło udział około 300 leśników, reprezentujących wszystkie zabory. Obradom przewodniczył Józef Rivoli, prezes wydziału leśnego w Poznaniu. Jego zastępcami byli: Józef Stankiewicz, były dyrektor lasów z Warszawy; oraz Jan Ligman, emerytowany dyrektor lasów z Sieniawy (Galicja)⁷⁵.

Głównymi tematami zjazdu leśników były: informacje o gospodarce leśnej w Królestwie Polskim (referent: Jan Miklaszewski, nadleśniczy ze Zwierzyńca), Galicji (Ignacy Szczerbowski, zarządca lasów państwowych ze Lwowa) i w Wielkopolsce (nadleśniczy Filip Skoraczewski), ochronie pactwa i terminologii leśniczej⁷⁶.

Ostatni z wymienionych w tabeli 6 zjazdów międzyzaborowych zorganizowało Towarzystwo Numizmatyczne w Krakowie. Spotkanie odbyło się w dniach 28-29 czerwca 1914 r. w sali Seminarium Archeologicznego w Bibliotece Jagiellońskiej. W programie zjazdu, poza posiedzeniami naukowymi, znalazło się otwarcie i zwiedzanie wystawy medalierstwa polskiego w Muzeum Czapskich⁷⁷.

Zjazdy międzyzaborowe stały się w latach 1869-1914 ważnym forum kontaktów i współpracy, wymiany myśli i doświadczeń polskich środowisk naukowych i społeczno-zawodowych. Większość z tych spotkań miało charakter cykliczny. W organizacji zjazdów przejawiała się potrzeba nawiązywania kontaktów ponad kordonami granicznymi, budowania więzi narodowych specjalistów z różnych dziedzin.

Przypisy

¹ Problematyka organizacji i przebiegu zjazdów lekarzy i przyrodników polskich została przedstawiona w artykule J. C a b a j a : „*Jesteśmy i być chcemy*”. *Z organizacji i statystyki zjazdów międzyzaborowych polskich środowisk naukowych i społeczno-zawodowych, 1869–1914*. Cz. I. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”, 2004, nr 3–4.

² B. K a l a b i Ń s k i : *I Zjazd Techników Polskich (8–10 września 1882 r.)*. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”, 1960, nr 3–4, s. 373–374.

³ J. P i ł a t o w i c z : *Ruch stowarzyszeniowy inżynierów i techników polskich do 1939 r.*, T. 1, Warszawa 2003, s. 21–23; t e n ż e : *Stowarzyszenie Techników Polskich w Warszawie 1898–1939*. Część I. 1898–1918, Warszawa 1993, s. 136–138.

⁴ M. D ą b r o w s k i stwierdził: „Znaczenie ich [zjazdów – J.C.] praktyczne, doniosłość w krzewieniu oświaty i jej rozpowszechnianiu uznają wszyscy, a nie znalazłby dzisiaj narodu cywilizowanego, któryby nie wskazywał tylu a tylu zjazdów naukowych i nie otaczał ich szczególną opieką. W naszym kraju są one nowszymi jak gdzie indziej, nie dlatego aby u nas zapoznawano ich wartość, lecz inne warunki nie sprzyjały ich poczęciu. Dopiero w r. 1869 urządzony w Krakowie pierwszy zjazd lekarzy i przyrodników dał niejako popęd do wprowadzenia ich w życie, a chociaż dotychczas liczba ich nie jest wielką, to nie da się zaprzeczyć, że owoce praktyczne, jakie wydały znać w kraju i w narodzie. W ogóle powiedzieć można, że tak za granicą jak i u nas, gdy tylko ludzie jednego i tego samego zawodu, lub zawodów pokrewnych, uczują się dosyć silnymi, by na barki swoje wziąć pewną część pracy około dobra ogólnego, jakby dla zmanifestowania tej siły zwołują zjazd, by na nim omówić środki i wytknąć podstawę i drogę do dalszego działania”. *Pamiętnik Pierwszego Zjazdu Techników Polskich w Krakowie w dniach 8, 9, 10 września 1882 r. odbytego*. Kraków 1884, s. 5.

⁵ *Pamiętnik Pierwszego Zjazdu Techników Polskich we Lwowie...*, s. XXXI–XXXV.

⁶ *Pamiętnik VI-ego Zjazdu Techników Polskich od 11-go do 15-go września 1912 r. w Krakowie...*, s. 337–343.

⁷ *Pamiętnik VI-ego Zjazdu Techników Polskich od 11-ego do 15-ego września 1912 r. w Krakowie*. Redakcja Stanisław Gabriel Żeleński i Roman Ingarden. Kraków 1917, s. V.

⁸ Tamże.

⁹ *IV Zjazd Techników Polskich w Krakowie*, „Przegląd Techniczny” nr 38 z 23 IX 1899 r., s. 633.

¹⁰ *Pierwsze posiedzenie pełne*. „Dziennik I Zjazdu Przemysłowego” nr 2 z 19 IX 1901 r., s. 2.

¹¹ *Prasa o zjeździe*. Tamże., s. 3.

¹² Obliczenia własne w oparciu o spisy uczestników w „Dzienniku I Zjazdu Przemysłowego” nr 1–4, 18–21 września 1901 r.

¹³ Wybrano też prezydium honorowe, w którego składzie znalazły się obecne na zjeździe osoby z trzech zaborów, zasłużone dla rozwoju gospodarczego ziem polskich. Do tego gremium zostali powołani: Stefan Cegielski, fabrykant i poseł z Poznania; Wanda Czartoryska, „gorliwa opiekunka przemysłu domowego” z Więzowurzy; Zygmunt Gorgolewski, dyrektor szkoły przemysłowej we Lwowie; Stanisław Drzewiecki, prezes Stowarzyszenia Techników w Warszawie; Zygmunt Kędziński, prezes Izby Inżynierskiej we Lwowie; Stefan Kossuth, redaktor „Przeglądu Technicznego”; Adam Lubomirski, twórca przemysłu cukrowniczego w Galicji; Albert Mendelsburg, prezes Izby Handlowej i Przemysłowej w Krakowie; Stefan Nientowski, rektor Politechniki we Lwowie; Arnold Rappaport z Wiednia, poseł do Sejmu Krajowego i do Rady Państwa; Jan Rotter, poseł do Sejmu Krajowego i do Rady Państwa, dyrektor szkoły przemysłowej w Krakowie; Tadeusz Romanowicz, poseł do Sejmu Krajowego i do Rady Państwa, przewodniczący komisji przemysłowej we Lwowie; Franciszek Strzygowski, przemysłowiec z Białej; Władysław Tyszkiewicz, prezes Towarzystwa dla Popierania Przemysłu i Handlu w Warszawie; Ludwik Wierzbicki, twórca Muzeum Przemysłowego we Lwowie; Waclaw Wolski, inżynier górniczy z Borysławia; Władysław Zamojski, przemysłowiec z Zakopanego; oraz Alfred Zgórski, dyrektor Banku Krajowego we Lwowie; *Pierwsze posiedzenie pełne*, „Dziennik I Zjazdu Przemysłowego” nr 2 z 19 IX 1901 r., s. 2.

¹⁴ T. Skarżyński, J. Kubiatowicz: *75 lat Stowarzyszenia Elektryków Polskich, 1919–1994; I. Ważniejsze wydarzenia w okresie: 1882–1919–1945*. Warszawa 1994, s. 9.

¹⁵ Inicjatorzy zjazdu górników, uzasadniając konieczność jego zwołania, nadmienili, iż „Kształcąc się w zakładach naukowych z językiem wykładowym rosyjskim, czy niemieckim, korzystając z dzieł fachowych i podręczników w tych językach wydanych nie mogli górnicy polscy ustrzec się wpływu terminologii obcej tym więcej, że wielu z naszych nie posiadając pism fachowych górniczych w polskim wydawanych języku zasilano rozprawami swymi z dziedziny kopalnictwa czasopisma niemieckie i rosyjskie. Nie myślimy wcale dać przez to do poznania, że nikt z górników przez czas długi ulegając obcym wpływom i terminom nie pisał po polsku. Przeciwnie, mielibyśmy do wyszczególnienia wiele prac cennych, z których jednak widać, jak piszący z pod Dąbrowy

Górnicy ukuwać musiał z mazołem wyrazy, posiadające na obszarze św. Kingi dawno już prawo obywatelstwa i jak na odwrót ktoś z pod Wieliczki i Bochni urabiał z trudem termin, który w podziemiach kopalni olkuskiej i dąbrowskiej dawno był w użyciu. Zamiast wspólnymi siłami wziąć się do budowy jednolitej z materiału już gotowego, każdy z braku porozumienia, musiał być z konieczności sam wynalazcą i twórcą cegiełek, z których ulepił rozprawy, artykuły i księgi z dziedziny wiedzy górniczej w ojczystym języku. [...] Oprócz pracy wspólnej, wydatnej z korzyścią dla rozwoju wiedzy naszej na polu piśmiennictwa zawodowo-górniczego miał zjazd górniczy inne także cele na oku. Oto był on rodzajem pierwszej pobudki zwołującej żołnierzy tego samego autoramentu z pod różnych akademickich chorągwi: z Szemnic, Przybramu, Leoben, Freibergu, Petersburga, Klaustalu i in.; różnej broni: młota i świdra, by pójść już odtąd w zwarty szeregach razem i ławą dla zdobycia wiedzy”; *Pamiętnik I-go Zjazdu Polskich Górników w Krakowie w roku 1906*. Pod redakcją K a m i ń s k i e g o . Lwów 1907, s. 5.

¹⁶ Tamże, s. 262–266; *Pamiętnik II Zjazdu Polskich Górników i Hutników we Lwowie w roku 1910*. Lwów 1912, s. 349–354.

¹⁷ *Pamiętnik I-go Zjazdu Polskich Górników w Krakowie...*, s. 18–19.

¹⁸ Skład prezydium I Zjazdu Górników Polskich w 1906 r.: August Gorayski, prezes Towarzystwa Naftowego; Hieronim Kątkiewicz, wiceprzewodniczący w Radzie Zjazdu Przemysłowców Górniczych Królestwa Polskiego i dyrektor kopalni „Saturn” pod Sosnowcem; Stanisław Kontkiewicz, pełnomocnik Towarzystwa „Flora” w Dąbrowie Górniczej; Edmund Riel, starosta górniczy w Krakowie; Leon Syroczyński, profesor górnictwa Politechniki Lwowskiej. Powołano również prezydium rzeczywiste, do którego zostali powołani: prezes – Julian Strasburger, przewodniczący w Radzie Zjazdu Przemysłowców Górniczych Królestwa Polskiego i dyrektor kopalń Towarzystwa Warszawskiego pod Granicą; wiceprezesa – Władysław Szajnocha, profesor geologii Uniwersytetu Jagiellońskiego; Kazimierz Szumski, radca górniczy, dyrektor Towarzystwa Kopalń Wosku Ziarnego „Borysław” w Boryslawiu; sekretarze – Zygmunt Bielski, dyrektor kopalni nafty „Schodnica” w Schodnicy; Franciszek Drobnik, dyrektor kopalni węgla Arnolda Rappaporta w Brzeszczach; Józef Fryt, starszy mierniczy kopalni salin w Wieliczce; Karol Kołek, inżynier kopalni węgla hrabiego Larysza w Karwinie; Jan Zarański, radca górniczy, naczelnik urzędu górniczego w Drohobyczu; tamże, s. 17–18.

¹⁹ *II-gi Zjazd Górników i Hutników Polskich we Lwowie w d. 23–26 września r. b.* „Przegląd Techniczny”, nr 35 z 1 IX 1910 r., s. 427–428.

²⁰ A. S u l i g o w s k i : *Pierwszy zjazd prawników i ekonomistów polskich i jego znaczenie*. Warszawa 1887, s. 1.

²¹ Komitet organizacyjny IV Zjazdu Prawników i Ekonomistów Polskich: Ksawery Fierich (przewodniczący), Józef Milewski i Mieczysław Szybalski (wiceprezesa), Julisz Makarewicz (sekretarz generalny), *Pamiętnik IV Zjazdu Prawników i Ekonomistów Polskich*. Część I. *Referaty*. Kraków 1907, s. 1.

²² A. M o g i l n i c k i : *V-ty Zjazd Prawników i Ekonomistów Polskich we Lwowie*. Warszawa 1912, s. 3.

²³ W zestawieniu połączone dane uczestnictwa z „zaboru pruskiego i innych państw“, A. Wasułyński: *V-ty Zjazd Prawników i Ekonomistów Polskich we Lwowie*. „Gazeta Sądowa Warszawska“, nr 35 z 31 VIII 1912 r., s. 538.

²⁴ Lista osób zapisanych na zjazd; A. Suligowski: *Drugi zjazd prawników i ekonomistów polskich i jego znaczenie*. Warszawa 1890, s. 87–102.

²⁵ *I Ogólny Zjazd Adwokatów Polskich we Lwowie 28 i 29 czerwca 1914. Ostatnie posiedzenie komitetu obszerniejszego. Sprawozdanie sekretariatu. Szczegółowy program zjazdu*. „Czasopismo Adwokatów Polskich”, nr 6, czerwiec 1914, s. 3.

²⁶ Z. Nagórski: *Pierwszy Ogólny Zjazd Adwokatów Polskich*. „Gazeta Sądowa Warszawska”, nr 28 z 11 VII 1914 r., s. 415.

²⁷ Tamże.

²⁸ *Spis referatów zgłoszonych na I Ogólny Zjazd Adwokatów Polskich we Lwowie 27, 28 i 29 czerwca 1914 r.* „Czasopismo Adwokatów Polskich”, nr 6, czerwiec 1914, s. 6–7.

²⁹ Z. Nagórski: *Pierwszy Ogólny Zjazd Adwokatów Polskich*. „Gazeta Sądowa Warszawska”, nr 28 z 11 VII 1914 r., s. 417.

³⁰ *IV zjazd historyków polskich*. „Czas”, nr 191 z 22 V 1914 r., s. 2.

³¹ *Pamiętnik Pierwszego Zjazdu Historycznego Polskiego imienia Jana Długosza odbytego w Krakowie w czterechsetną rocznicę jego śmierci*. Pod redakcją Michała Bobrzyńskiego i Mariana Sokołowskiego. Kraków 1881, s. 5–6; por. też J. Dybiec: *Polska Akademia Umiejętności, 1872–1952*. Kraków 1993, s. 52.

³² *Pamiętnik Pierwszego Zjazdu Historycznego Polskiego imienia Jana Długosza...*, s. 6.

³³ Skład komitetu gospodarczego I Zjazdu Historyków Polskich: Józef Szujski, Franciszek Piekosiński, Jan Scipio, Wincenty Zakrzewski, Stanisław Smolka, Władysław Sedyński, Józef Łepkowski, Ignacy Polkowski, Jan Nepomucen Sadowski, Władysław Łuszczkiewicz, Paweł Popiel, Marian Sokołowski, Fryderyk Zoll, Udalryk Heyzmann, Aleksander Bojarski, Michał Bobrzyński, Karol Estreicher, Stanisław Tarnowski, Władysław Wisłocki, Lucjan Malinowski, i Kazimierz Morawski; *Pamiętnik Pierwszego Zjazdu Historycznego...*, s. 8–9.

³⁴ W materiałach pozjazdowych nie odnotowano miejsca zamieszkania uczestników; por. *Pamiętnik Pierwszego Zjazdu Historycznego Polskiego imienia Jana Długosza odbytego w Krakowie w czterechsetną rocznicę jego śmierci*. Kraków 1881, s. 153–154.

³⁵ Do tej rubryki zostało doliczonych 8 osób wykazanych w spisie inicjałami lub przy których nie podano miejsca zamieszkania.

³⁶ Podobnie jak w statystyce z II zjazdu w tej rubryce zostały doliczone osoby, przy których nazwiskach nie podano miejsca zamieszkania.

³⁷ Pełny skład Komitetu II Zjazdu Historyków Polskich we Lwowie: Ksawery Liske, Oswald Balzer, Władysław Abraham, Bronisław Czarnik, Ludwik Dziedzicki, Ludwik Finkiel, Zdzisław Hordyński, Wojciech Kętrzyński, Ludwik Kubala, Saturnin Kwiatkowski, Władysław Łoziński, Antoni Małecki, Fryderyk Papeè, Franciszek Piekosiński, Roman Pilat, Karol Rawer, Antoni Prochaska, Henryk Sawczyński, Aleksander Semkowicz i Tadeusz Wojciechowski; *Pamiętnik Drugiego Zjazdu Historyków...*, s. 182.

³⁸ Stwierdzili w niej m. in.: „Przedmiot obrad zjazdu stanowić będą nauki historyczne w najobszerniejszym tego słowa znaczeniu, dotyczące jakiegokolwiek bądź strony przeszłości dziejowej Polski, odnoszące się zarówno do historii ogólnej, jako też do historii prowincjonalnej, przede wszystkim zaś Litwy i Rusi”. Nakreślając główne cele zjazdu komitet organizacyjny odniósł się do okresu dziesięciu lat, które minęły od pierwszego spotkania. We wspomnianej odezwie zauważono, iż „nauka historii polskiej w ciągu ostatnich lat dziesięciu postąpiła naprzód, zarówno przez ogłoszenie ważnych wydawnictw źródłowych, jako te przez dokonanie badań przygotowawczej natury, przeto w pierwszej linii będzie zadaniem zjazdu przedsięwziąć próbę zgromadzenia i ujęcia w jedną całość owych licznych, ale dotąd porozrzucanych i w przeważnej części luźno stojących zdobyczy ostatnich czasów, a zatem zwrócić uwagę na syntezę dziejów Polski przez szereg wykładów, przedstawiających na ściśle naukowej podstawie ogólniejsze poglądy bądź to całość historii polskiej, bądź też na znaczniejsze epoki jej rozwoju, bądź wreszcie na ważniejsze instytucje i stosunki dziejowego życia narodu polskiego”; tamże, s. 182.

³⁹ Członkowie Komitetu III Zjazdu: Władysław Abraham ze Lwowa (dalej L), Jan Bołoz Antoniewicz (L), Oswald Balzer (L), Józef Bilczewski (L), Ludwik Ćwikliński (L), Bronisław Dębiński (L), Jan Fijałek (L), Wojciech Kętrzyński (L), Antoni Kalina (L), Józef Korzeniowski (L), Stanisław Krzyżanowski z Krakowa (dalej K), Ludwik Kubala (L), Władysław Łuszczkiewicz (K), Antoni Małecki (L), Kazimierz Morawski (K), Fryderyk Papeè (L), Franciszek Piekosiński (L), Roman Pilat (L), Edward Porębowicz (L), Henryk Sawczyński (L), Aleksander Semkowicz (L), Stanisław Smolka (K), Marian Sokołowski (K), Stanisław Tarnowski (K), Józef Tretiak (K), Bolesław Ulanowski (K), Alojzy Winiarz (L) i Wincenty Zakrzewski (K); *Pamiętnik III Zjazdu Historyków Polskich...*, s. 139.

⁴⁰ Pełny skład Prezydium III Zjazdu Historyków Polskich w Krakowie: 1. prezesi honorowi: Jarosław Goll z Pragi, Tadeusz Korzon, Antoni Małecki ze Lwowa, Ludwik Szadeczky, Izidor Szaraniewicz, Stanisław Tarnowski; 2. Przewodniczący: Michał Bobrzyński; 3. sekretarze: Ludwik Finkel i Wiktor Czermak; 4. przewodniczący sekcji: pierwszej – Aleksander Jabłonowski, Gustaw Manteuffel, Wincenty Zakrzewski; drugiej – Piotr Chmielowski, Józef Kallenbach, Stanisław Ptaszycki; trzeciej – Józef Bilczewski, Aleksander Jelski, Stanisław Przybysławski; czwartej – Jan Karłowicz, Alfons Parczewski, Jerzy Polivka; 5. sekretarze sekcji: pierwszej – Adam Chmiel, Stanisław Estreicher, Jan Kochanowski, Alojzy Winiarz; drugiej – Stanisław Gubrynowicz i Antoni Mazanowski; trzeciej – Feliks Kopera, Julian Pagaczewski i Aleksander Czołowski; czwartej – Franciszek Krček i Ludwik Młynek; tamże, s. 6–7.

⁴¹ Tamże, s. 138.

⁴² Tamże.

⁴³ *Pamiętnik Zjazdu historyczno-literackiego imienia Jana Kochanowskiego*. Kraków 1886, s. 8.

⁴⁴ Tamże, s. 9; por. też J. D y b i e c : *Polska Akademia Umiejętności ...*, s. 52.

⁴⁵ *Pamiętnik zjazdu historyczno-literackiego imienia Mikołaja Reja. Dnia 1–4 lipca 1906 roku*. Pod redakcją Wiktora C z e r m a k a . Kraków 1910, s. 5–7.

⁴⁶ W skład tej sekcji weszli: prezes – Wilhelm Bruchnalski, wiceprezesi – Ludomił German, Adam Krechowicki i Jan Gwalbert Pawlikowski, sekretarz – Ludwik Bernacki; oraz wydziałowi: Władysław Bełza, Bronisław Czarnik, Ludwik Finkel, Bronisław Gubrynowicz, Kazimierz Jarecki, Franciszek Krček, Tadeusz Pini, Marian Reiter, Stanisław Schneider, Zygmunt Wasilewski, Konstanty Wojciechowski i Maria Wolska. Ponadto do sekcji należeli: Józef Kallenbach (sekretarz Komitetu Słowackiego) i Wiktor Hahn (sekretarz); *Pamiętnik zjazdu historyczno-literackiego im. Juliusza Słowackiego we Lwowie*. Zestawił Wiktor H a h n . Lwów 1910, s. 1.

⁴⁷ A. S z y c ó w n a : *Polski Kongres Pedagogiczny*. „Szkola”, 1909, IX, s. 650

⁴⁸ Tamże, s. 651.

⁴⁹ R. P a c h u c k a : *Pamiętniki z lat 1886–1914*. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1958, s. 153–156.

⁵⁰ Prezesem Towarzystwa został Aleksander Mniszek-Tchorznicki. W skład zarządu weszli m. in. J. Surzyński, Roman Statkowski, Zdzisław Jachimecki, Jerzy Lalewicz, Maria Krausowa, Helena Ottawowa, Pelagia Skarbkówna, Maria Sołtysowa, Jan Bołoz Antoniewicz, Seweryn Berson, Stanisław Głowacki i Stanisław Niewiadomski; *Towarzystwo imienia Szopena*. „Kurier Lwowski”, nr 496 z 26 X 1910 r., s.3.

⁵¹ *Uczczenie Paderewskiego*; tamże, nr 497 z 26 X 1910 r., s. 5.

⁵² *I Zjazd Muzyków Polskich*; tamże, nr 493 z 24 X 1910 r., s. 5.

⁵³ *I Zjazd Muzyków Polskich*; tamże, nr 494 z 25 X 1910 r., s. 2.

⁵⁴ Tamże.

⁵⁵ *Pamiętnik Zjazdu Skargowskiego w Krakowie...*, s. 1.

⁵⁶ Tamże, s. 13.

⁵⁷ Tamże, s. 189–196.

⁵⁸ W składzie komitetu znalazło się blisko pięćdziesięciu członków Towarzystwa Ludoznawczego. Wśród nich byli się m. in. Jan Baudouin de Courtenay, Aleksander Brückner, Franciszek Bujak, Benedykt Dybowski, Stanisław Estreicher, Stanisław Głębiński, Józef Kallenbach i Eugeniusz Romer. Z tego składu został wyłoniony komitet „ściślejszy”, który zajął się przygotowaniem do zjazdu. Jego pracami kierowało prezydium na czele z J. Kallenbachem (prezes), Wilhelmem Bruchnalskim (wiceprezes) i Mieczysławem Treterem (sekretarz); *Pamiętnik Zjazdu Naukowego Etnografów Polskich*, s. V.

⁵⁹ Tamże, s. VI.

⁶⁰ *Zjazd Kobiet Polskich [w]: T. M ę c z k o w s k a : Ruch kobiecy*. Warszawa 1907, s. 8.

⁶¹ Tamże, s. 5–7.

⁶² Tamże

⁶³ *Pamiętnik Zjazdu Kobiet Polskich odbytego w dniach 11 i 12 maja 1913 r.* Kraków 1913, s. VII–X.

⁶⁴ Tamże, s. 11.

⁶⁵ Tamże.

⁶⁶ Tamże.

⁶⁷ Tamże.

⁶⁸ Tamże, s. VII.

⁶⁹ Tamże, s. XVI.

⁷⁰ *Włościanka z Lubelskiego: Na Zjazd Kobiet Polskich w Krakowie*; tamże, s. V–VI.

⁷¹ *Uchwały zapadłe na Zjeździe Kobiet Polskich 12 maja 1913 r. w Krakowie*; tamże, s. XXIII.

⁷² *Zjazd Kobiet Polskich*. „Czas”, nr 250 z 28 VI 1914 r., s. 1.

⁷³ *II zjazd literatów i dziennikarzy polskich*. „Gazeta Narodowa”, nr 171 z 20 VII 1894 r., s. 2.

⁷⁴ Tamże

⁷⁵ *Zjazd Leśników Polskich*. „Czas”, nr 189 z 20 VIII 1907 r., s. 1.

⁷⁶ Tamże.

⁷⁷ *Program Zjazdu Numizmatyków Polskich w Krakowie w dniach 28 i 29 czerwca 1914 roku*; druk, A PAN, TNW, 69, k. 820.

Recenzent: prof. dr hab. *Józef Piłatowicz*

Jarosław Cabaj

CONGRESSES OF SCIENTIFIC AND SOCIO-PROFESSIONAL MILIEUS FROM ALL THE LANDS OF PARTITIONED POLAND, 1869–1914

The current paper forms the second part of the article entitled “We are and want to be”. On the organization and statistics of congresses of Polish scientific and socio-professional milieus from all the lands of partitioned Poland, 1869–1914”, published in the 3-4/2004 issue of “Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”.

The first part of the publication presented the conditions in which congresses and meetings of medical and naturalist milieus from all the lands of partitioned Poland were organized. The second part deals with contacts among the remaining scientific and professional groups.

The aim of the study was to show the development of ties between scientific and socio-professional milieus from the different lands of partitioned Poland. It has been ascertained that the congresses became a major and permanent meeting place for scientists and specialists in different fields from all over Poland, as well as a forum for the exchange of professional experiences and the presentation of achievements in the respective domains. This is corroborated by the cyclical nature of the majority of such meetings (apart from physicians and naturalists, regular meetings were held by technicians, lawyers and economists, as well as historians and historians of literature), by the ample participation in such meeting by representatives from all the three partitions and by emigres, and finally also by the subject-matter raised at the meetings.